

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 4 Sayı: 18

Volume: 4 Issue: 18

Yaz 2011

Summer 2011

ÇELEBİ UNVANI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME*

"A RESEARCH ON TITLE OF CHALABI"

Saim YÖRÜK**

Özet

Bu çalışmada, Çelebi unvanının anlamı ve kimler tarafından kullanıldığı üzerinde durulmuştur. XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda, Adana örneğinde, Çelebi unvanının kimler tarafından kullanıldığı hakkında bilgi verilmiş ve incelenen belgelerden elde edilen bilgilere göre bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmada temel kaynak olarak ise Adana şer'iyye sicilleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çelebi, Osmanlı Toplumunu, Adana.

Abstract

In this study it was focused on meaning of title of Chalabi and being used by whom. In the XVIII. century Ottoman society it was informed who used title of Chalabi in the sample of Adana and it was evaluated according to determinations which were conducted. In the research Adana court records were used as fundamental source.

Key Words: Chalabi, Ottoman Society, Adana.

Giriş

Osmanlı dönemi devlet ve toplum hayatında kişilerin isimlerinin yanında kullandıkları lakap ve unvanlar, onların meslekî durumları, toplum içindeki konumları, statüleri vb. konularda bilgiler vermektedir. Bu haliyle lakap ve unvanlar, geçmiş dönemdeki toplumsal değerlerin anlaşılmasına yardımcı olabilecek özellikler taşımaktadır.

Unvanlar, genellikle belli bir eğitim veya hizmet sürecinden sonra kazanılmaktadır.¹ Osmanlı döneminde lakap ve unvanların resmî kayıtlarda yazılmasında oldukça titiz davranıldığı söylenebilir. Bu noktadan hareketle lakap ve unvanlara bakarak toplum içinde bireylerin sosyal statüleri, meslekleri, hangi işle uğraştıkları, hangi zümreye mensup oldukları vb. özellikleri tespit edilebilmektedir. İstisnaları olmakla birlikte unvanlar, askerî sınıf mensupları için de kullanılmaktadır. Her bir unvan, askerî sınıf içinde ayrı bir grubun varlığına

* Bu makale XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı'ndan hazırlanmıştır.

** Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Mehmet Doğan (1994). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, s. 710, 1097; TDK (2005). *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Ankara, s. 1295, 2036.

işaret etmektedir. Ağa, Bey, Beşe, Çavuş, Sipah, Emir gibi lakap ve unvanları kullananlar ehl-i örf mensubu iken Efendi, Halife, Şeyh, Molla gibi lakap ve unvanları kullananlar ise ilmiye zümresindedir.² Yani lakap ve unvanlar, Osmanlı toplumunda bireylerin icra etmiş oldukları meslekleri ve görevleri hakkında bilgi vermekte olduğu gibi aynı zamanda devlet katında ve toplum içindeki statülerini de ifade etmektedir.

Çelebi Unvanı

Osmanlı toplum hayatında bireyler tarafından sıklıkla kullanılan bir unvan da Çelebi'dir. Osmanlı toplum hayatında geniş bir kitle tarafından kullanılan Çelebi unvanı günümüze kadar bir çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Bu sebeple Çelebi kelimesinin kökeni, ne anlama geldiği ve kimler tarafından kullanıldığı hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden günümüze kadar yapılan çalışmalarda bu unvanın anlamı ve kökeni hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür.³ Ancak burada Çelebi kelimesinin kökeninden ziyade Osmanlı toplumunda ifade ettiği anlam ve kimler tarafından kullanıldığı üzerinde durulacaktır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Çelebi kelimesinin Memluklar devrinde "kâtib" anlamını taşıdığı, Rumca "iyi nutuk eden, güzel söz söyleyen" anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁴ XIII. ve XIV. yüzyıllarda ise Anadolu'da birçok şair ve hanedan mensubu kişiler tarafından kullanılmıştır. Bu döneme dair İbn Battûta, Çelebi lafzının Anadolu'da "efendi" anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Bazı Bizans kaynaklarında da bu kelimenin Türkçe olduğu ve "beyzâde" anlamına geldiği kayıtlıdır.⁵ Çelebi unvanı, Osmanlıların ilk dönemlerinde şehzâdeler için de kullanılmıştır. Osmanlılarda padişahların erkek çocuklarına evvelce Bey, sonra Çelebi unvanı verilmiştir. Nitekim Yıldırım Bayezid'in sert ve haşin bir karaktere sahip olmasına karşın dört oğlu Çelebi unvanıyla anılmış, I. Mehmed padişah olduktan sonra da bu unvanı kullanmıştır.⁶ W. Barthold, Çelebi kelimesinin, Osmanlı yazı dilinde XVII. yüzyıla kadar hanedan mensuplarının, yüksek dîni erkânın, ünlü müelliflerin unvanı olarak kullanıldığını ifade etmekte, ancak halk arasındaki kullanımına ilişkin herhangi açıklama getirmemektedir.⁷ Özellikle XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Osmanlılarda yüksek dereceli ilmiye ricali, divan şairleri, kalem erbabı, Dîvân-ı Hümâyun kâtipleri gibi genel olarak okumuş, bilgili ve kültürlü kimseler hatta bazı gayrimüslimler de bu unvanı kullanmıştır.⁸

XVIII. yüzyıl başlarında Çelebi unvanı yerine Efendi lafzı unvan olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁹ Ettore Rossi, incelediği metinlerde "çalab" kelimesine nisbet eki olan (-i) ilave edilerek ilim ve iyilik sıfatlarına sahip kişilere verildiğini ve bu sebeple zengin adamlara Çelebi denilmesinin hata olduğunu ifade etmektedir.¹⁰ Lehce-i Osmâni'de, "okuma bilen, okumuş, nâzik, müeddeb, mükerrem" manâları verilmiştir.¹¹ Şemseddin Sami de efendi, ağa, bey, okuma

² Saim Yörük (2011). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 220.

³ Çelebi kelimesinin anlam ve kökeni hakkındaki görüşler için bkz. Ettore Rossi (1954). "Çelebi Kelimesi Hakkında Ebu's-Su'ûd'a Atfedilen Bir Fetva", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, s. 11-14; Rossi söz konusu makalesinde Ebu's-Su'ûd'un Çelebi kelimesinin şerh ve izahına dair risalesi olduğunu bildirmektedir; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde 1114 (1126) yılında Hicaz'da vefat eden Terzizâde Kadı Mahmud bin Ahmed Manastırî'nin Çelebi kelimesinin tahkik ve izahına dair bir risalesi olduğunu belirtmektedir. Bursalı Mehmed Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri*, C. I, Tıpkıbasım, Ankara, s. 402; W. Barthold (1988). "Çelebi", *İA*, C. 3, İstanbul, s. 369-370; Özer Ergenç (1995). *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, s. 143-145, 219; Aynı yazar (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: TTK, s. 245-247; Mehmet İpşirli (1993). "Çelebi", *DİA*, C. 8, İstanbul, s. 259.

⁴ Ettore Rossi, "Çelebi Kelimesi Hakkında Fetva", s. 11.

⁵ M. İpşirli, "Çelebi", s. 259; W. Barthold, "Çelebi", s. 369.

⁶ M. İpşirli, "Çelebi", s. 259.

⁷ W. Barthold, "Çelebi", s. 369; Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 219; Aynı yazar, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 246.

⁸ M. İpşirli, "Çelebi", s. 259.

⁹ W. Barthold, "Çelebi", s. 369.

¹⁰ Ettore Rossi, "Çelebi Kelimesi Hakkında Fetva", s. 13.

¹¹ Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmâni*, (Haz. Recep Toparlı), Ankara: TDK, s. 92.

bilen efendi anlamı vermiştir. Osmanlıları ilk döneminde şehzadeler tarafından kullanıldığını, son dönemlerde ise Konya’da Mevlana hazretlerinin postnişinine verilen unvan olduğunu ifade etmektedir.¹² XVIII. yüzyılda Türkiye’ye gelmiş ve Osmanlı Devleti’nde bazı görevler ifa etmiş olan James W. Redhouse da Çelebi kelimesine benzer anlamlar yüklemiştir. Hazırlamış olduğu Osmanlıca-İngilizce sözlükte, Çelebi kelimesi için “davranışı kibar, nazik, terbiyeli, hoş kişi” açıklaması yapmaktadır.¹³ XVIII. yüzyıldan sonra Çelebi unvanı daha farklı anlamlarda kullanıldığı gibi Türklerden başka Gayrimüslimler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır¹⁴. Özer Ergenç’e ait çalışmalarda ise Çelebi unvanının toplumsal değerlerin ve zümrelerin açıklanmasında yardımcı olabilecek niteliği üzerinde durulmakta, “soyluluk ve değerlilik” anlamları taşıdığı belirtilmektedir.¹⁵ Ergenç, Ankara ve Konya şer’iyye sicillerine dayalı olarak yaptığı çalışmalarında Çelebi unvanını, ilmiye mensuplarının, din görevlilerinin, büyük tüccarın, geleneksel üretim organizasyonu içindeki bilgi ve deneyim sahibi kişilerin oğulları, babalarının sosyal statüleriyle servetlerinin mirasçıları olan kimseler tarafından unvan olarak kullanıldığına dikkat çekmektedir.¹⁶ Ayrıca ilmiye mensuplarının da bu unvanı kullanması üzerinde durmuştur. Şöyle ki, birçok ilmiye mensubunun babasının mesleğine intisap etmesinden dolayı, zengin, soylu ve itibarlı olduklarından, ümera ve büyük tüccar ile yakın ilişkide bulunmaları sebebiyle Çelebi unvanı kullanmalarına açıklık kazandırdığını, dolayısıyla ilmiye mensuplarının çocukları tarafından da kullanıldığını belirtmektedir.¹⁷ Yine Ergenç, diğer çalışmalarında Çelebi unvanının büyük tüccarlar tarafından kullanıldığını ve zenginliğe işaret ettiğini,¹⁸ ayan ve eşrafın tüccar taifesi mensubu olanların da genellikle Çelebi unvanı taşıdıklarını ifade etmektedir.¹⁹

Bu çalışmada Çelebi unvanının kimler tarafından kullanıldığı hakkında bir değerlendirme de Adana şehri ölçeğinde yapılacaktır. Adana şer’iyye sicilleri arasında bulunan 29 numaralı mülk defterinde, yine Adana şer’iyye sicillerinde kayıtlı terekelerde ve muhtelif konulara ait diğer belgelerde oldukça önemli bilgiler mevcuttur. Bu sebeple burada Çelebi unvanının kimler tarafından kullanıldığına ilişkin yeni bir değerlendirme yapılacaktır. Öncelikle mülk defterinde Çelebi lafzıyla kaydedilen kişiler tespit edilerek bu kişilerin sosyal statülerine göre bir değerlendirme yapılmıştır. Adana şer’iyye sicilleri üzerinde yapılan araştırmaya göre Çelebi unvanı daha çok muhtelif sanat ve meslek sahipleri tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu mülk defterinde bu kişilerin hangi mahallelerde sakin oldukları, Çelebi unvanından başka hangi lakap ve unvanı kullandıkları ve yaptıkları işler tespit edilerek tabloda gösterilmiştir.

¹² Şemseddin Sami (1317). *Kâmus-ı Türki*, Dersaadet, s. 514-515.

¹³ James W. Redhouse (1890). *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul, s. 728.

¹⁴ W. Barthold, “Çelebi”, s. 369-370; J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, s. 728; M. İpşirli, “Çelebi”, s. 259.

¹⁵ Özer Ergenç (1982). “Osmanlı Klâsik Dönemindeki Eşraf ve A’yan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, C. III, s. 113; Aynı yazar, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 143-145; Aynı yazar, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 245-246.

¹⁶ Ö. Ergenç, “Eşraf ve Ayan”, s. 113-114; Aynı yazar, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 143-145.

¹⁷ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 241-242.

¹⁸ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s. 246-247.

¹⁹ Ö. Ergenç, “Eşraf ve A’yan”, s. 113.

Tablo: 29 Nolu Adana Mülk defterine Göre Çelebi Unvanı Taşıyan Kişilerin Mahallelere, Mesleklere ve Statülere Dağılımı

Mahalle	Unvanlar			Meslekler														Mesleği Belirtilmeyen	Toplam Çelebi Unvanı Sayısı							
	Sadece Çelebi Unvanı Sayısı	Seyyid	El-Hâc (Hacı)	Reâyâ										Askerî Sınıf												
				Haffaf	Sakacı	Oturakçı	Nalband	Kelşger	Kazzaz	Çadırıcı	Tabbak	Aracı	Tüttüncü	Neccar	Ehl-i İlim	Ehl-i Orf	Diğer Askerî Sınıf									
Yarbaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Sarıyakub	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	
Cami-i Cedîd	10	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	12	
Eskihamam	9	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	9	
Saçlıhamid	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	
Kayalıbağ	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
Turmuşfakih	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
Emirler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kantaran	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	
Karasoku	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	
Ağamescid	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	
Çukurmescid	16	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 ²⁰	-	-	-	16	17	
Debbağan	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Zimmiyan	8	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	8	
Tekyegurbu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mermerli	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	
Bâb-ı Tarsus	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6 ²¹	-	-	-	6	6
Hamamgurbu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Baytemur	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	
Alidede	6	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	6	
Hocavezir	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 ²²	-	-	-	1	1
Şeyhmustafa	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	7	
Taşçikan	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	
Yortan	-	9	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	7	9	
Hacifakih	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
Eskiçarşı	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	
Kassabbekir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuruköprü	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1
Hacıhamid	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Helhal	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	
Mestanzâde	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
Hangurbu	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	12	
Neccaran	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	15	
Kansafzâde	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	
Savcızâde	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	
Dervişpaşa	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	
Ağamehemmed	6	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	6	
Şeyhzâde	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	
Sofibağçesi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1
Serracan	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4	
Paşanebi	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	6	
Sugediği	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	
Hanedan	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	7	
Çınarlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Harabbağçe	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	
Bağçeciyan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	175	16	1	1	2	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1	7	2	166	191							

²⁰ AŞS. 29, Evâsıt-ı Şevval 1163/1750 senesi Eylül ayı ortaları tarihli defter, s. 14. Bozdoğan Kadısı Ali Çelebi.

²¹ AŞS. 29, s. 20. Altı kişinin tamamı yeniçeridir.

²² AŞS. 29, s. 25. Menzilci Hüseyin Çelebi.

Tabloda görüldüğü üzere, Adana şehir merkezindeki mesken, bağ, bağçe vb. mülk sahiplerinin kayıtlı bulunduğu defterde 191 kişi Çelebi unvanı ile kayıtlıdır. Bu sayı mülk sahiplerinin %5'ine tekabül etmektedir²³. Bu tabloya göre, esnaf ve zanaatkarlardan 1'i oturakçı, 1'i keşşger, 1'i haffaf, 2'si kazzaz, 2'si çadırcı, 2'si saka, 2'si tabbak, 1'i arkacı, 1'i tütüncü, 1'i neccar ve 1'i nalband olarak kaydedilmiştir. İlmiye sınıfından Bozdoğan Kadısı Ali de Çelebi unvanı ile kayıtlıdır. Seyyid olarak gösterilen 16 kişi de Çelebi unvanı ile kaydedilmiştir. Seyyidlerden İsmail'in, Hacı (el-Hâc) lafzının yanında Çelebi unvanını da kullanıyor olması, O'nun hac ibadetini yerine getirebilecek kadar zengin olduğunu göstermektedir²⁴. Dolayısıyla zenginler de Çelebi unvanını kullanmaktadır. Yine ehl-i örften 1 kişi ve 6 yeniçeri ile diğer askerler başlığı altında gösterilen 2 kişi de Çelebi unvanı ile kayıtlıdır. Dolayısıyla askerî sınıf mensupları da Çelebi unvanı kullanmaktadır. İlmiye sınıfından 1 kişi ile 16 seyid, ehl-i örften 1 kişi ve 6 yeniçeri ile diğer askerî sınıf mensupları başlığı altında gösterilen 2 kişi yani toplam 26 kişi askerî sınıf olarak kabul edildiğinde geriye kalan 165 kişinin reâyâdan olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da Çelebi unvanının daha çok reâyâ tarafından kullanıldığını göstermektedir.

Tablodaki verilerden başka Adana şer'iyeye sicilleri üzerinde yapılan incelemeler neticesinde Çelebi unvanı, genellikle esnaf ve zanaatkarlar tarafından kullanılmakta ise de azda olsa ehl-i ilim ve ehl-i örf mensupları tarafından da kullanıldığı tespit edilmiştir. Mesela ehl- ilimden Hacı Sefer'in oğlu Seyyid Yusuf Çelebi,²⁵ Molla Bekir'in oğlu Seyyid Mehmed Çelebi, Molla Hacı İsmail'in oğlu Molla Hasan Çelebi,²⁶ ehl-i örften Hasan Ağa'nın oğlu Ali Çelebi,²⁷ Davud Bey'in oğlu Seyyid Mehmed Çelebi,²⁸ Mir-hac Mustafa'nın oğlu Hasan Çelebi,²⁹ Ömer Çavuş'un oğlu Ali Çelebi³⁰ sicile bu unvanla kaydedilmiştir.

Yine Adana şer'iyeye sicilleri üzerinde yapılan incelemede Çelebi unvanının ilmiye sınıfı mensuplarının kendileri ve çocukları tarafından da kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin 28 Safer 1130/31 Ocak 1718 tarihli dava zabtının şühûdü'1-hâli arasında, yani duruşmayı izleyenler arasında Molla İbrahim Çelebi ve İshak Çelebi'nin, Müderris Ömer Efendi'nin oğlu olduğu kayıtlıdır.³¹ Yine mahkemede duruşmayı izleyenler arasında yer alan Muaz Çelebi,³² Seyyid Ebubekir Çelebi,³³ Seyyid İbrahim Çelebi³⁴ adlı kişilerin de babaları, Efendi unvanı ile kaydedilmiştir.

Dinî erkandan ise davada duruşmayı izleyenler arasında yer alan Molla Hacı İsmail'in oğlu Molla Hasan Çelebi³⁵, Molla Bekir'in oğlu Seyyid Mehmed Çelebi,³⁶ Molla Ali'nin oğlu Seyyid Hasan Çelebi,³⁷ Molla Süleyman'ın oğlu Abdullah Çelebi³⁸ ve Molla Ahizâde'nin oğlu Seyyid Hasan Çelebi,³⁹ Tekyeşin oğlu Seyyid Mustafa Çelebi⁴⁰ adlı kişiler bu unvanla kaydedilmişlerdir. Yine bir mülk satışı sebebiyle evi satın alan kişinin Abdurrahman Çelebi'nin

²³ XVIII. yüzyıl başlarında Edirne şehir için yapılan bir tespite göre, şehirliler arasında 5329 aile reisi içerisinde 676 kişinin Çelebi unvanını taşıdığı, bunun Edirne'de bey, ağa, efendi, hacı, molla, seyid vb. diğer unvanlara nispetinin % 12,7 olarak belirtilmiştir. Özer Ergenç (1989). "XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", IX. Türk Tarih Kongresi, C. III, Ankara: TTK, s. 1422.

²⁴ AŞS. 29, s. 27.

²⁵ AŞS. 22, s. 39, b. 71, 18 Receb 1133/15 Mayıs 1721 tarihli vakfiye.

²⁶ AŞS. 19, s. 68, b. 111, 5 Zilhicce 1123/14 Ocak 1712 tarihli ilam.

²⁷ AŞS. 22, s. 25, b. 49, Evâhir-i Receb 1133/1721 senesi Mayıs ayı sonları tarihli belge.

²⁸ AŞS. 18, s. 32, b. 56, 6 Şevval 1131/22 Ağustos 1719 tarihli belge.

²⁹ AŞS. 19, s. 111, b. 193, 6 Muharrem 1124/14 Şubat 1712 tarihli belge.

³⁰ AŞS. 22, s. 98, b. 159, 5 Receb 1133/2 Mayıs 1721 tarihli belge.

³¹ AŞS. 21, s. 26, b. 50, 28 Safer 1130/31 Ocak 1718 tarihli ilam.

³² AŞS. 22, s. 30, b. 58, 10 Şaban 1133/6 Haziran 1721 tarihli ilam.

³³ AŞS. 18, s. 59, b. 96, 8 C. Ahir 1132/17 Nisan 1720 tarihli ilam.

³⁴ AŞS. 21, s. 24, b. 48, Evâhir-i Zilhicce 1129/1717 senesi Kasım ayı sonları tarihli ilam.

³⁵ AŞS. 19, s. 68, b. 111, 5 Zilhicce 1123 tarihli ilam.

³⁶ AŞS. 19, s. 68, b. 111, 5 Zilhicce 1123/14 Ocak 1712 tarihli ilam.

³⁷ AŞS. 21, s. 18, b. 38, 10 C. Ahir 1129/22 Mayıs 1717 tarihli ilam.

³⁸ AŞS. 22, s. 26, b. 52, 8 Şaban 1133/4 Haziran 1731 tarihli ilam.

³⁹ AŞS. 22, s. 38, b. 70, 16 Receb 1133/13 Mayıs 1721 tarihli ilam.

⁴⁰ AŞS. 19, s. 120, b. 213, Gurre-i Safer 1124/10 Mart 1712 tarihli ilam.

babası olarak Molla Halil kayıtlıdır.⁴¹

Belgelerden elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde dikkat çeken diğer bir nokta ise Çelebi unvanının seyyidler tarafından da kullanılmasıdır. Tabloda da görüldüğü üzere, Çelebi unvanı kullanan 191 kişiden 16'sı aynı zamanda seyyiddir. Yine mahkemenin şuhûdü'l-hâl mensuplarında da benzer durumlar tespit edilmiştir. Mahkemede şuhûdü'l-hâl olarak bulunan ve sâdâttan olduğu anlaşılan Seyyid Mustafa'nın oğlu Seyyid Hasan Çelebi,⁴² Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid İbrahim Çelebi,⁴³ Seyyid Süleyman'ın oğlu Seyyid Mahmud Çelebi,⁴⁴ Hacı Hamza'nın oğlu Seyyid Mehmed Çelebi⁴⁵ adlı kişiler bu unvanla kayıtlıdır. Bu duruma başka bir örnek ise Kassabbekir Mahallesi sakinlerinden olup davacılar arasında ismi geçen Seyyid Halil'in oğlu Mehmed de Çelebi unvanı ile kaydedilmiştir.⁴⁶ Diğer bir belgede de Ağamescid Mahallesi'nden Yeşilbaş-zâde olarak bilinen Seyyid Mustafa'nın oğlu Seyyid Salih de Çelebi unvanı ile kaydedilmiştir.⁴⁷ Dikkat çeken diğer bir nokta ise Es'ad Çelebi ve oğlu Seyyid Mehmed Çelebi'nin hem kendisi hem de oğlu Çelebi unvanı ile kaydedilmesidir⁴⁸.

Tereke kayıtlarında da Çelebi unvanını kullanan seyyidlerin azımsanmayacak sayıda olduğu tespit edilmiştir. Belgelerde Çelebi unvanı taşıyan kişilere ait 15 tereke kaydından 11'inde, vefat edenin ya kendisi, ya oğlu, ya babası ya da yakın bir akrabası seyyid olarak kayıtlıdır. Yine bu 11 tereke sahibi arasından sadece 1 kişinin kitabı bulunmaktadır. Dolayısıyla Çelebi unvanı kullanan kişilerin bu unvanı kullanmalarında eğitim durumlarının doğrudan bir etkisi söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Çelebi unvanını toplumda kimlerin kullandığı konusunda dikkat çeken diğer bir nokta ise, bu unvanı kullanan kişilerin yaptıkları iş, toplum içindeki statüleri, sahip oldukları servet, ırsiyet vb. faktörlerle doğrudan bir ilişkisinin söz konusu olup olmadığıdır. Daha önce verilen örneklere ek olarak şimdi verilecek örnekler bu konuyu daha da aydınlatacak mahiyettedir. Mahkemede görülen bir davada duruşmayı izleyenler arasında Çelebi unvanı ile Hacı Hüseyin'in oğlu Fâhru'l-ulema Mehmed Efendi şuhûdü'l-hâl olarak kaydedilmiştir.⁴⁹ Burada Hüseyin adlı şahıs sıfatından da anlaşılacağı üzere hacidir ve aynı zamanda Çelebi unvanı ile kaydedildiği görülmektedir. Askerî bir unvan ya da lakabı bulunmamaktadır. Hacı Hüseyin Çelebi'nin oğlu Mehmed ise Fâhru'l-ulema sıfatıyla ve Efendi unvanı ile kaydedildiğine bakılırsa ilmiye mensubudur. Başka bir belgede ise Hacı Ali'nin oğlu olarak Hasan Çelebi geçmektedir⁵⁰. Hacı Ali'nin, sadece el-Hâc sıfatı kullandığına bakılırsa reâyâdandır. Oğlu Hasan ise Çelebi unvanı ile kaydedilmiştir. Başka bir belgede Ahmed Çelebi sipahi, oğlu da Mustafa Efendi olarak kayıtlıdır.⁵¹ Buna göre Ahmed Çelebi sipahi olup askerî sınıf mensubudur. Sipahi Ahmed Çelebi'nin oğlu Mustafa ise, Efendi unvanı ile kaydedildiğine göre ulemadan olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir örnek ise, mahkemede duruşmayı izleyenler arasında Çelebi unvanı ile şuhûdü'l-hâl olarak kaydedilen Yusuf Çelebi tabii İsmail Ağa'dır⁵². İsmail, unvanı olan Ağa'dan da anlaşılacağı üzere ehl-i örf mensubudur. Kendisine tabi olarak kaydedilen Yusuf ise Çelebi unvanı ile kaydedilmiş olup, askerî bir unvan ya da lakabı bulunmamaktadır. Yusuf Çelebi'nin, İsmail Ağaya tabi' olarak kaydedilmesi, O'nun işlerini takip edenlerden birisi olduğunu göstermektedir.

Çelebi unvanını kullanan kişiler açısından dikkat çeken diğer bir nokta ise servet zenginliği ile Çelebi unvanı arasında bir bağ olup olmadığıdır. Bu konuda verilecek birkaç

⁴¹ AŞS. 18, s. 22, b. 43, 7 C. Ahir 1131/27 Nisan 1719 tarihli hüccet.

⁴² AŞS. 19, s. 71, b. 118, Evâhir-i Zilhicce 1123/1712 senesi Şubat ayı başları tarihli belge.

⁴³ AŞS. 22, s. 28, b. 55, 25 Şaban 1133/21 Haziran 1721 tarihli belge.

⁴⁴ AŞS. 21, s. 18, b. 38, 10 C. Ahir 1129/22 Mayıs 1717 tarihli belge.

⁴⁵ AŞS. 17, s. 58, b. 114, 25 R. Evvel 1157/8 Mayıs 1744 tarihli belge.

⁴⁶ AŞS. 17, s. 54, b. 105, 4 R. Ülä 1157/17 Nisan 1744 tarihli ilam.

⁴⁷ AŞS. 17, s. 64, b. 126, Evâsıt-ı R. Ahir 1157/1744 senesi Mayıs ayı sonları tarihli belge.

⁴⁸ AŞS. 17, s. 13, b. 40, 7 R. Ahir 1156/31 Mayıs 1743 tarihli belge.

⁴⁹ AŞS. 17, s. 27, b. 62, 2 Ramazan 1156/20 Ekim 1743 tarihli ilam.

⁵⁰ AŞS. 19, s. 1, b. 1, Evâil-i R. Evvel 1123/1711 senesi Nisan ayı sonları tarihli belge.

⁵¹ AŞS. 18, s. 189, b. 329, 20 Safer 1129/3 Şubat 1717 tarihli belge.

⁵² AŞS. 18, s. 112, b. 192, 7 C. Evvel 1131/28 Mart 1719 tarihli ilam.

örnek konuyu daha iyi aydınlatacaktır. Sarıyakup Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Attar Hacı Hüseyin bin Halil 3.932 kuruşluk servet bırakmıştır. Bu servetin mirasçıları olan büyük oğlu Mustafa, Çelebi unvanıyla kaydedilmiş iken küçük oğlu Osman aynı unvanla kaydedilmemiştir.⁵³ Sarıyakup Mahallesi sakinlerinden Şaban Çelebi bin Mehmed vefat ettiğinde 288 kuruş⁵⁴, Çukurmescid Mahallesi sakinlerinden Seyyid Hasan Çelebi bin Seyyid Halil vefat ettiğinde 700 kuruş⁵⁵, Ağamehemmed Mahallesi sakinlerinden Seyyid Osman Çelebi ibn-i Seyyid Halil vefat ettiğinde 541 kuruş⁵⁶, Saçlıhamid mahallesi sakinlerinden es-Seyyid Ahmed Çelebi bin Mehmed vefat ettiğinde 421 kuruş⁵⁷, Yortan mahallesi sakinlerinden Seyyid Mehmed Çelebi bin es-Seyyid Veli vefat ettiğinde 244 kuruş⁵⁸, Neccaran mahallesi sakinlerinden Samancı Veli Çelebi bin Ahmed vefat ettiğinde 260 kuruş⁵⁹, Saçlıhamid Mahallesi sakinlerinden es-Seyyid el-Hâc Ali Çelebi bin Nasuh vefat ettiğinde 568 kuruşluk⁶⁰ servete sahiplerdir. Verilen örneklerden kişilerin sahip oldukları servet miktarları ve meslekleri, toplum nezdindeki statüleri ile Çelebi unvanını kullanmaları arasında doğrudan bir bağın olmadığı görülmektedir.

Belgelerde yer alan bilgilere göre ulaşılan tespitlerden birisi de Çelebi lafzının toplum içinde isim olarak da kullanılmasıdır. Örneğin Alidede Mahallesi'nden bir kişi, Kahveci Çelebi Beşe olarak deftere kaydedilmiştir.⁶¹

Çelebi unvanı soy ve nesep anlamı ifade eden şekliyle de kullanılmıştır. Yortan Mahallesi'nden bir kişi Çelebioğlu lafzıyla kayıtlıdır.⁶² Çelebi lafzı belirli bir mekanı ifade etmek için yer adı olarak da kullanılmıştır. Örneğin Emirze (Mirza) Çelebi Sokağı, Bağçeciyan Mahallesi'ne tabi olarak kaydedilmiştir.⁶³

Sonuç

Yukarıda verilen bilgiler değerlendirildiğinde, Çelebi unvanının ifade ettiği anlam ve kimlerin bu unvanı kullandığı hakkında sonuç olarak şunlar söylenebilir:

Çelebi unvanının toplumun tüm kesimleri tarafından kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu unvanı kullananların icra etmiş oldukları meslekleri ve görevleri, devlet katında ve toplum içinde buldukları statüleri, sahip oldukları servet miktarları, eğitim durumları, intisap ettikleri toplumsal zümre, bireylerin ailelerinin soylu olması ve nesebi gibi etkenlerle doğrudan bir ilişkisinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Osmanlı devlet ve toplum hayatında Çelebi unvanının sosyal bir statüyü ifade etmediği, genelde kibar, terbiyeli, hoş, nezaket sahibi, sevgi dolu, beyefendi, zarif, centilmen insanlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adana Şer'iyeye Sicilleri: 15, 17, 18, 19, 21, 22, 29, 30, 106, 126, 131, 134.
Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmâni*, (Haz. Recep Toparlı), Ankara: TDK.
BARTHOLD, W. (1988). "Çelebi", *İA*, İstanbul, C. III, ss. 369-370
Bursalı Mehmed Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri*, C. I-III, Tıpkıbasım, Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım.
DOĞAN, Mehmet (1994). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ülke Yayınları.
ERGENÇ, Özer (1995). *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
_____ (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, , Ankara: TTK.
_____ (1982). "Osmanlı Klâsik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, III,

⁵³ AŞS. 106, s. 9-11, b. 16, 8 C. Ahir 1127/11 Haziran 1715 tarihli tereke.

⁵⁴ AŞS. 126, s. 152 (11), b. 295, 3 R. Ahir 1140/18 Kasım 1727 tarihli tereke.

⁵⁵ AŞS. 131, s. 53, 17 Safer 1150/1 Nisan 1744 tarihli tereke.

⁵⁶ AŞS. 131, s. 76-77, b. 113/b, 20 Receb 1150/13 Kasım 1737 tarihli tereke.

⁵⁷ AŞS. 15, s. 20, 19 Şaban 1151/2 Aralık 1718 tarihli tereke.

⁵⁸ AŞS. 134, s. 24-25, b. 26/b, 28 Zilhicce 1152/27 Mart 1740 tarihli tereke.

⁵⁹ AŞS. 134, s. 51, b. 65, 4 R. Ahir 1153/29 Haziran 1740 tarihli tereke.

⁶⁰ AŞS. 30, s. 135, b. 216, 12 C. Ahir 1138/15 Şubat 1726 tarihli tereke.

⁶¹ AŞS. 29, s. 22.

⁶² AŞS. 29, s. 27.

⁶³ AŞS. 29, s. 51.

İstanbul, ss. 105-118.

_____ (1989). "XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", *IX. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara, ss. 1415-1424.

İPŞİRLİ, Mehmet (1993). "Çelebi", *DİA.*, İstanbul, C. VIII, ss. 259.

REDHOUSE, James (1890). *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul.

ROSSI, Ettore (1954). "Çelebi Kelimesi Hakkında Ebû's-Su'ûd'a Atfedilen Bir Fetva", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, ss. 11-14.

Şemseddin Sami (1317), *Kâmus-ı Türki*, Dersaadet.

TTK, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, Erişim tarihi: 15.06.2011, <http://www.ttk.gov.tr>.

TDK (2005). *Türkçe Sözlük*, (10. Baskı), Ankara: TDK.

YÖRÜK, Saim (2011). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.